

személyes sorsában, és hogy a tanári tevékenység számára nem pénzszerzésért vállalt kényszermunka az íróság mellett, hanem az önkifejezés és egyúttal a jövőalakítás nagyszerű lehetősége. A gyermekekhez való vonzódása több volt a pedagógus hivatásszereteténel is, valamiféle lelki rokonság megérzéséből fakadt: a költő is — írja — „igazi nagy gyermek”, ő képes megérzeni és a felnőttekkel megérzetni „a félreértett zseni, a gyermek titokzatos és intim tragédiáit”.

A közel félezrenyi írás nem egységes színvonalú, az újságírói munka körülményeit ismerve, nem is lehetett az. Persze voltak mindettől függetlenül tevédek is, ám ezek legtöbbször forrásánál ott van Juhász valamely jellemző emberi vonzalma, vonása: a Sárvári Nusi művésznőt túldicsérő sorok mögött az egész életre szóló nagy érzelmi kaland, az első világháborús cikkekben a naivitás határait megközelítő könnyenlelkesülés és az egyébként tiszteletre méltó, 48-as hagyományokból táplálkozó nemzeti érzés, büszkeség.

A sajtó alá rendezés sokirányú, hosszadalmas, az anyag felkutatásától a jegyzetapparátus elkészítéséig terjedő munkáját Grezsa Ferenc és Ilia Mihály végezte. Igazán tudhatták feladatuk fontosságát és hasznát, hisz Juhász pályájának egy-egy korszakát épp a most közölt próza ismeretében sikerült már korábban színvonalosan feldolgozniok. Az Akadémia Textológiai Bizottságának vitatható utólagos döntése miatt kényszerhelyzetbe kerültek; le kellett mondaniok az eredeti tervről, Juhász a jelzett időben keletkezett teljes publicisztikájának közléséről, a kész anyagot újra át kellett dolgozniok. „A kritikai kiadás teljesség igényének és a további kutatások kívánalmainak” azzal próbáltak eleget tenni, hogy a kimaradt írások lelőhelyét, bibliográfiáját, a tartalomra utaló rövid annotációval a kötetben szereplők jegyzeteivel együtt közlik. Az anyag kényszerű lecsökkentése és a tervezett két kötet egyébe olvasztása bizonyos aránytalanságokhoz vezetett: a jegyzetek szerint „főleg a váradi, makói, szegedi évek termésében találkozhatunk olyan cikkekkel, melyek az újságírók robotnak voltak kényszerű termékei”, ez azonban nem tükröződik a válogatás mértékén: a kötet első részében kimaradtak olyan írások, melyeknél kevésbé fontos nem egy van a későbbi évekből. Különösen sajnálatos, hogy hiányzik az Eisner-hagyatékban levő, kéziratban fennmaradt fiatalkori írások jó része, pedig ezek valamennyien irodalmi, művészeti, önéletrajzi vonatkozásúak, magángyűjteményben lévén, a kutatók számára ismét csak hozzáférhetetlenek. Másrészt az elveszítettnek nyilvántartott próza mintegy kétharmada is ebből az aránytalanul rövid korszakból való, az idő és körülmények már elvégezték a maguk brutális módján a válogatást. Szívesen olvastuk volna a Vernéről, a Dugonics Társaságról valló, a Kiss József szegedi tartózkodásáról vagy éppen a szegedi festőknél tett műteremlátogatásokról beszámoló cikkeket.

*

A három kötettel kapcsolatos gondolatok közül néhány elvezet a mába. Örvendetes, hogy Szegeden az utóbbi években egyre intenzívebb és eredményesebb irodalomtörténeti munkálkodás folyik: elsősorban a helyi hagyományok gondozásával, felélesztésével, ám mindig országos értékeket adva. Sajnálatos, hogy ma élő íróink közül kevesen s ők is mily ritkán végeznek kritikai, publicisztikai munkát; hirtelenjében egyetlenről sem tudunk, aki akárcsak megközelítően oly rendszerességgel, mint a Nyugat nemzedék számos nagy egyénisége. Pusztán azért nem, mert erre ma úgymond személyes egzisztenciájuk fenntartásához nincsenek rászorulva?

CSAPLÁR FERENC

VARGHA KÁLMÁN: JUHÁSZ GYULA

Tizenkét év után az első könyv, mely az író egész pályáját átfogja, s az azóta kiterelvényesedő és bizony sokszor túlburjánzó Juhász-filológia minden eredményét figyelembe veszi, mérlegeli. Vargha Kálmán könyve egy nagy esszé, reflexiók az életmű minden fontosnak tartott produktumára. Természetes, hogy a sorozat, amelyben megjelent, a szándék, amelyben fogant és íródott, nem a nagy monográfiák igényét sugallta, így Juhász munkásságának megítélésében

egyelőre ez a nagyobb (részletezőbb, arányokat tartó) monográfia még várat magára.

Mi emeli ki Vargha Kálmán kis könyvét az immár hatalmas mennyiségre rúgó Juhász-irodalomból? Áttekintő készsége, mely igyekszik a részletekben való eltévedést elkerülni (mind a Juhász-életmű, mind pedig a Juhász-életrajz igen csábító erre; de különösen elütővé teszi Vargha könyvét az eddigiektől egy mindenütt jelen levő lélektani vizsgáló-

dás a művek és az életrajzi adatok megítélésében). Itt rögtön a bevezető fejezetre kell utalnunk, ahol is a gyermekkori lelki sérülések tanulságát először hangsúlyozza Vargha Kálmán az életműre kiterjeszhető érvénnyel. Vargha könyve nem utolsósorban abban különbözik még az eddigi művektől, hogy igyekszik objektív lenni. A Juhász-irodalom számos darabját lehetne idézni, mely nem tud szabadulni a mű hangulata alól és a vizsgált műveket egy lokális, „szegedi” látókoron túli szempontok szerint nem tudja vagy nem akarja megítélni.

Az új Juhász-portré bizonyos részei nem hatnak újszerűnek. Az egyetemi évek és a forradalmak korának elemzése Grezsa Ferenc és Péter László könyveire alapozódik. Ez természetes is, hiszen mindkét könyv egyelőre meghaladhatatlanul dolgozta föl a kérdéses korszakokat. Főleg a huszas évek költészetének elemzésénél találkozhatunk a legönállóbb eredményekkel. S ami leginkább elismerésre méltó: Juhász irodalomtörténeti helyének kijelölése. E hely Vargha Kálmán szerint már nem lehet közvetlenül Ady mellett, a Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád sorban nem az első hely illeti meg Juhászt, nem tekinthetjük hídnak Ady és József Attila között, különösen nem abban az értelemben, hogy eszmei közvetítő lett volna (habár József Attilára gyakorolt hatása igen jelentős!). Az ötvenes évek árnyalás nélküli Juhász-kultusza megfelelkezett ez életművet terhelő nagyszámú, manírbá merevedett rutinműveiről. Vargha Kálmán mindezek ellenére nem iktatja ki Juhászt a Nyugat-nemzedék első sorából, nem is lehet. Talál viszont Juhász költészetében egy olyan részt, melyet eddig az irodalomtörténetírás elhanyagolt: Juhász betegsége alatt írott verseit, melyeket éppen Vargha Kálmán intenciójára a két nagy kortárs, Babits és Kosztolányi nagy betegségverseihez lehetne hasonlítani. Vargha viszont éppen a két legnagyobbat, *Egy kedves vigasztalónak* és az *Ónarckép* címűt nem említi.

S itt minden elismerésünk ellenére is néhány sor erejéig az ellentétéshez jutottunk el. Vargha Kálmán szerint a fiatal Juhász kolostori élménye, Szent Teréz iránti szerelmes sóvárgása lehet az oka, hogy későbbi szerelmes verseiben föltűnik a vallásos frazeológia. Nem valószínű ez, a költő egész műveltséganyagát mélyen átszövi a vallásosság, minden verstémájánál fölbukkan ez a frazeológia. A váradi évek költői természetesen nincs előrelépés, az irodalmi forradalom szervezőjének költészetében pl. a parnasszista versek

egész sora bukkan föl. Vargha Kálmán szerint ennek az oka, hogy a váradi irodalmi élet, szervezés elvette a költő figyelmét önmagáról. Inkább talán egy mélyebb, Juhász költői alkotásában rejlő oka van ennek. Juhász ugyanis emlékező költő (írtam erről már régebben is!), akinél csak késéssel jelenik meg az élmény a műben, így az egyetemi évek Váradon érnek be, a váradiak pedig Szokolcán kamatozódhatnak. S itt van Szokolca megítélésének kérdése. Vargha Kálmán könyvében alapjában véve elfogadja Szalatnai Rezső szép és erősen befolyásoló Juhász-könyvének teóriáját, hogy ti. Juhász bizonyos túlzással csinál Szokolcából végvárt a költészetben, legendacsinálásról beszél a szerző, mintha ez a végvár egy kicsit költői fikció volna. Nem az. Juhász panasza — bármennyire is befolyásolja Szokolca látását Rodenbach halott Brügge-je — őszinte panasz, nincs benne semmi kitalált. Szokolca valóban végvár volt. (Komikusnak tűnhet, hogy éppen Vargha Kálmánnak idézem Móricz Zsigmond nevét, az *Isten háta mögött* időben is Juhász verseivel harmonizál.) S hogy a szokolcai magány és szürkeség panasza nem költői fikció, igazolja *Orbán lelke* című regénye, mely több mint tíz évvel később a versekkel egyetértően idézi föl Szokolcát.

Legeredetibb része a könyvnek a huszas évek vizsgálata. A szerző két megállapításához tennénk itt valamit. A turáni versek megítélése az egyik. Bizonyos, hogy sok rokonságot mutatnak a korszak nacionalista költészetével, de inspirálójuk nem azonos. (Vargha sem állítja ezt!) A forradalom bukása és a Trianon utáni kor magyar írójának szembenézése ez a történelmi múlttal, s bizonyos feleletkeresés van bennük. (Hiszen Móricz *Erdély*-ében is ez munkál.)

A másik az a Juhászban mindig meglevő hajlam a konzervativizmusra, melyet Vargha Kálmán a *Vojtna új ars poétikájá*-ban ér tetten (1924). Am ebből nem lehet azt a következtetést levonni, hogy Juhász szembefordult az új áramlatokkal, hiszen még ezután sokszor idézi majd Ady neve mellett Kassákét elismeréssel, publicisztikájában pedig számos alkalommal szól megbecsüléssel az avantgardista írókról.

Juhász publicisztikája. Valószínű, hogy Vargha Kálmán könyvének műfaja, terjedelme nem tette lehetővé, hogy bővebben kitérjen erre. Minden jel arra mutat, hogy ez az életmű a teljes publicisztikai anyag megjelenése után erős irodalomtörténeti korrekciókra szorult. A publicista Juhász a költőnél sokkal izgalmasabb kutatásokra csábít.

Apróbb megjegyzések: Petőfi Zoltán

Juhász Gyula nagyapjánál volt kosztos diák, nem nagybátyjánál, éppen abban a házban lakott, ahol a költő született; Kozári Gyula esztétikai és filozófiai író nem volt a váradi premontrei gimnázium tanára, Juhász elismeréssel írt róla, de valószínű, hogy személyesen nem ismerte. A forrásmegjelöléseknél érdemes

lett volna utalni rá, hogy a szerző már használta a kritikai kiadás V. kötetének kéziratanyagát.

Mindezt kiegészítő ellenvetésként írtuk le. Elismerésünket nem csökkentheti. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1968.*)

ILIA MIHÁLY

SZEGED MÚLTJA ÍROTT EMLÉKEKBEN

OLTVAI FERENC KÖNYVE

1961-ben Degré Alajos Zala megyei kötete nyitotta meg a levéltárak anyagából kiadott, egyszerre népszerű és tudományos célú forráskiadványok sorát. Az eddig napvilágot látott 8 megyei és 2 városi összeállítás után Oltvai Ferenc gazdag anyagi, igényes munkával tette teljesebbé Szeged történeti irodalmát.

Közismert, hogy Szeged múltja — elsősorban Reizner János nagy vállalkozása eredményeként — az 1800-as évek derekáig, mások műveiben pedig a XI. század végéig már a felszabadulás előtt, a korabeli tudományosság színvonalán, a többé-kevésbé részleteiben is feldolgozott volt. Az utóbbi évtizedek helytörténeti kutatásai főként a munkásmozgalm feltárásában hoztak országosan kiemelkedő sikereket, más témakörökben pedig fontos részeredmények születtek. Arra azonban csak mostanában nyílt lehetőség — korábban nem volt vállalkozó szerző sem —, hogy a város teljes története az újabb bújáráskodások legfontosabb megállapításai fényében összefoglalásra s a forrásokról mélyreható végleges rögzítésre kerüljön, s ezzel eljusson az iskolai oktatás, a népművelés, az ismeretterjesztés, a helytörténeti köztudat vérkeringésébe. Oltvai Ferenc kötete ezt a sokoldalú célt tűzte ki és valósította meg. A város írott nyomokban megragadható 1222—1945 közötti hét évszázados történetének legfontosabb problémáit és legalapvetőbb forrásait foglalta egybe gyűjteménye lapjain. A további kutatások inspirálását, a feltárás új útjainak, szempontjainak keresését, eddig ismeretlen tények közlését az összegző szándéknak alávetve tartotta csak feladatának, csak lehiggadt, minden tekintetben elfogadott eredményeket ad közre, mint a hasonló kiadványok nagyobb része.

A kereken 360 oldalas, rendkívül elegáns kiállítású kötet 8 nagy fejezetben, amelyek a köztörténet, illetve a város-történelem főbb periódusait követik, 167 dokumentumot foglal magában, irodalomjegyzékkel, célszerű mutatókkal, reprodukciókkal értékesen bővítve. A

szegedi levéltár rendkívül gazdag anyagából készült válogatás általában kitűnően sikerült. A török kiűzéséig terjedő időszakra vonatkozólag Oltvai csak a már korábban publikált dokumentumok közül emelhetette ki a legfontosabbakat. Kiadatlan iratok csak a XVIII. század elejétől kezdve álltak rendelkezésére. A lehetőséggel élve — az új- és legújabbkori történet iránti érdeklődés ki-elégítésének szándékától vezettetve — az utolsó 250 esztendőnek szentelte kötetének túlnyomó részét. (Ezen belül is a mű kétharmadát az elmúlt 100 év bemutatása teszi ki.) Ezeket az arányokat helyesen alakította ki a szerző. A válogatásnál mindössze 2 esetben támadt hiányérzetünk: az 1879-es árvíz előzményeinek alapos bemutatása után magáról az árvízről nem kapunk érzékletes képet (forráslehetőség bőven van, igaz, nem elsősorban a levéltári anyagban), kevésnek találjuk az 1918-as polgári demokratikus forradalomról adott anyagot is.

Az anyag közzététele során a már másutt megjelent hasonló kiadványok zöménél színvonalasabb módszert alakított ki a gyűjtemény szerzője. Minden dokumentum beillesztésével Szeged múltjának egy-egy lényeges problémáját érzékelteti, s a nagy gonddal, a legújabb eredmények felhasználásával készült, szorosban csatlakozó, bőséges jegyzetanyagban bővíti, magyarázza, időben gyakran, messze tovább viszi, általánosítja és a város tágabban vett történetébe helyezi el a közölt forrásban szereplő kérdést. A hozzáfűzött jegyzetek többé-kevésbé Szeged történetének summáját is magukban foglalják, különösen a feudális korszak végéig, utána ezt nehezebb lett volna megoldani. Ez az „egy problémakör — egy dokumentum” módszer rendkívül takarékos, tömördek kutatási eredmény néhány sorban való összegzésére ad lehetőséget. Mindamelllett ez a megoldás esetenként a kötet anyagának téma szerinti gyors áttekintését némileg zavarja, az időrendet keresztezi, s nem segít a dokumentumok egymásutániságából adódó vonalvezetés lehetőségeit